

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE PROCESS OF SPEECH ACTIVITY

У статті звернено увагу на актуальній проблемі сьогодення - розвитку особистості студента критично мислити. Зосереджується увага на вмінні здобувачів вищої освіти критично оцінювати інформацію у процесі мовленнєвої діяльності. Засвоєння методики навчання польської та української мов неможливе без активізації мислетворчих процесів та критичного аналізу нової інформації, про що говориться у статті.

Підкреслено, що наукова інформація (вивчення нового методичного та мовного матеріалу) краще засвоюється завдяки вмінню критично її осмислювати, аналізувати почуте, його узагальнювати та структурувати. Автор розкриває можливості критичного мислення в опануванні методик навчання польської та української мов.

Зазначено, що важливими для щоденного спілкування є діяльнісний підхід, завдяки якому здобувачеві вищої освіти слід навчитися висловлювати власні думки, почуття, передавати враження, вмінти самовиражатися, використовуючи свої природні здібності у процесі фахової діяльності. Кожній особистості важливо вмінти проектувати свої думки на навколишнє середовище, уміти визначати та усвідомлювати суть комунікативної діяльності. Творче самовираження індивіда створює позитивний досвід для подальшого використання у щоденному спілкуванні.

У статті вказано, що надзвичайно важливим є питання створення нових підходів до методичної освіти, використання креативності, групових форм навчання, створення індивідуальних траєкторій.

Наголошується, що пріоритетну роль у методиці навчання української та польської мов повинні займати інноваційні підходи до навчання, що стимулюють креативність, самовираження здобувачів вищої освіти, пізнавальну діяльність, критичне мислення, будуються на основі різних підходів до навчання.

Ключові слова: розвиток критичного мислення; мовленнєва діяльність; методика

навчання польської мови; методика навчання української мови; активізація пізнавальної діяльності; діяльнісний підхід до навчання.

The article draws attention to a pressing issue of today – developing students' critical thinking skills. It focuses on the ability of higher education seekers to critically evaluate information in the process of speech activity. Mastering the methods of teaching Ukrainian and Polish is impossible without activating thought processes and critical analysis of new information.

The article states that scientific information (the study of new methodological and linguistic material) is better absorbed thanks to the ability to critically comprehend it, analyse what has been heard, generalise and structure it. The author reveals the possibilities of critical thinking in mastering the methods of teaching Ukrainian and Polish.

It is noted that an activity-based approach is important for everyday communication, thanks to which the learner should learn to express their own thoughts and feelings, convey impressions, and be able to express themselves using their natural abilities. It is important for each individual to be able to project their thoughts onto their environment and to be able to identify and understand the essence of communicative activity. Creative self-expression creates a positive experience for further use in everyday communication.

The article states that it is extremely important to develop new approaches to methodological education, use creativity, group forms of learning, and create individual trajectories.

It is emphasised that innovative approaches to teaching that stimulate creativity, self-expression of higher education students, cognitive activity, and critical thinking, based on different approaches to teaching, should play a priority role in the methodology of teaching Ukrainian and Polish.

Key words: development of critical thinking; speech activity; methodology of teaching the Ukrainian language; methodology of teaching the Polish language; activation of cognitive activity; activity-based approach to teaching.

УДК 37.04:162.1:161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.2.7>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шевцова Л.С.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри слов'янської

і германської філології та перекладу

Житомирського державного

університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Методичні підходи зазнають сьгодні значних змін, висуваються нові вимоги до формування у студентів компетентностей, що знадобляться їм у щоденному спілкуванні. Про це неодноразово зазначається в багатьох документах, наприклад, у Рекомендаціях Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.) [10], де зокрема йдеться про спілкування рідною та іноземними мовами, навчання заради здобуття знань, про ініціативність та практичність. Важливим є усвідомлення української та іноземних

мов як основи успішного життя в суспільстві, що будується на знаннях. Навчання заради здобуття знань охоплює всю навчальну діяльність, важливими є критичне мислення, вміння вирішувати проблеми, оцінка ризику. Ключовими навичками спілкування рідною та іноземними мовами є розуміти усне повідомлення; починати, підтримувати та завершувати розмову; читати, розуміти і відтворювати мовлення; вміння використовувати кодифікаційні джерела, самостійно вивчати мову та ін. [10]. Також у статті 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» говориться про важливість її вивчення, адже мовою офіційного спілкування

є державна мова [3]. Відтак необхідно вивчати мовні дисципліни, добираючи різні шляхи для якісного оволодіння ними. Тому необхідним і перспективним для освіти є розгляд критичного мислення у процесі мовленнєвої діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні положення критичного мислення, його цілі, характеристики, стандарти висвітлено багатьма науковцями (роботи С. Брукфільда, Дж. Дьюї, А. Бутенко, С. Король, І. Пасічник [8], О. Пометун [5], К. Поппера, Д. Рассела, В.Р. Руджеро, Дж.Стіла, Ч. Темпла, О. Тягло, П. Фасіоне, Д. Халперна та багатьох інших). Проблеми формування критичного мислення у студентів вищої школи піднімаються у багатьох наукових дослідженнях (А. Гулак [2], К. Івлева, О. Курінний, З.Нікнейм [14], Л. Пелепейченко, М. Починкова [6; 7], А. Рояфар, О. Тягло та інші). Ще в давні часи поняття критичного мислення проаналізовано Сократом, Фомаю Аквінським, Френсісом Беконом, Рене Декартом. У таксономії Б. Блума визначено шість рівнів інтелектуальної поведінки, серед яких аналіз, синтез та оцінювання, що відносяться науковцями до критичного мислення [13].

Розгляд цього питання продовжується і зараз. У багатьох наукових доробках говориться про запровадження принципів критичного мовлення у навчальну діяльність (П. Блонський, О. Гриненко [1], В. Кушнір, О. Лабенко, А. Лукіячук [4], Л. Муравська, О. Пометун [5], С. Ревуцька [9], С. Романова, А. Рубан [11], О. Тягло, С. Терно [12], Т. Яковенко та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних наукових працях в Україні ще не повною мірою досліджено можливості критичного мислення під час опанування конкретними дисциплінами мовного та методичного характеру. Зокрема, мало дослідженим залишається питання оволодіння методиками навчання польської та української мов за допомогою усвідомленого, критичного мислення, нових форм роботи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз стану формування критичного мислення під час оволодіння методиками навчання української та польської мов, вироблення практичних рекомендацій щодо форм роботи.

З цією метою пов'язане вирішення таких завдань: розглянути базові поняття дослідження; з'ясувати особливості вивчення методик навчання польської та української мов із застосуванням критичного мислення, здійснити аналіз методичної роботи (виконання пізнавальних завдань, активізувальних форм роботи тощо); надати рекомендації для формування методичних та мовленнєвих умінь з урахуванням критичного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток критичного мислення ґрунтується

на вмінні використовувати розумові стратегії та операції для формулювання висновків і оцінок, прийняття рішень. Як відомо, наше мислення асоціативне; з психологічного погляду міцнішими є знання, отримані в контексті відомого, а без контексту і зв'язку з наявними знаннями інформація швидко втрачається та не засвоюється. Звернення до засвоєного раніше матеріалу виконує мотиваційну функцію та водночас підвищує пізнавальну активність студентів. З метою повторення матеріалу викладач може використати навідні запитання, різні методи навчання (асоціативний куш, мозковий штурм, кластер тощо).

Як зазначають О. Пометун, Т. Ремех, до найважливіших мисленнєвих операцій, що формуються засобами всіх освітніх галузь, відносяться: опрацювання інформації з різних джерел, її аналіз, інтерпретація, критична оцінка; використання цієї інформації для розв'язання життєвих і навчальних програм; формулювання аргументованих суджень і оцінок [5]. Виконання таких операцій спирається на мовленнєву діяльність особистості, відтак критичне мислення та мовлення тісно пов'язані, утворюють цілісну систему.

На думку М. Починкової, С. Бадер, замало знати теоретичні аспекти критичного мислення, потрібно також навчитися їх застосовувати, що привертає увагу дослідників до педагогічних аспектів формування критичного мислення [7, с. 249]. Серед таких аспектів критичного мислення головну роль відіграє мовленнєва діяльність як засіб його передачі. Реалізація цілого ряду мовленнєвих завдань, у свою чергу, спирається на мисленнєві операції, що відображається в уміннях знати та аналізувати інформацію, висловлювати враження від почутого, творчо підходити до мовленнєвої діяльності; уміння самостійно аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати та передавати нову інформацію та под.

Реалізація мовленнєвої діяльності неможлива без діяльнісного підходу до навчання, без постійного пошуку педагогом нових форм роботи. Серед найбільш поширених методів та прийомів, основаних на діяльнісному підході, А. Лукіячук називає евристику та напівевристику, «Сократівський діалог», методичні прийоми «Модель 6W», «Знаю – хочу знати – дізнався», «Сенкан», «Прогнозування за ілюстрацією», «Дерево припущень», «Ромашка Блума», табличний метод, «Ажурна пилка», «Взаємне навчання» та ряд інших [4]. Ці та подібні форми, методи та прийоми, побудовані на основі дослідного навчання, із залученням критичного мислення, сприятимуть загальному розвитку здобувачів освіти, їхньої мовленнєвої діяльності.

Для розвитку критичного мислення, на думку О. Гриненко, слід забезпечити для студентів безризикове середовище (вільне від насмішок, з обґрунтованою оцінкою); дозволити їм вільно розмірковувати, приймати різноманітні ідеї та

думки; вірити у здатність кожного здобувача вищої освіти породжувати критичні судження; цінувати критичні міркування всіх студентів [1; с. 14]. Такий підхід до вивчення методик польської та української мов створить творчі умови, за яких студенти матимуть можливість продемонструвати педагогічні напрацювання, виявити рівень володіння мовленнєвою діяльністю, нестандартно виконувати поставлені завдання.

Проведений аналіз напрацювань з питання критичного мислення у навчальній діяльності (наукових статей, наведених видів роботи, методів та прийомів) свідчить, що: 1) критичне мислення в освітніх умовах неможливе без діяльнісного підходу, що підтверджується рядом методів, прийомів, завданнями та вправами, які активно використовують творчі педагоги-новатори; 2) критичне мислення стало невід'ємною частиною ефективного та продуманого навчання, заняття з методик навчання польської та української мов не є винятком; 3) до роботи з розвитку мовлення на основі критичного мислення здобувачі вищої освіти повинні залучатися постійно, на всіх заняттях; 4) слід збільшувати кількість завдань на основі діяльнісного підходу, систематично їх виконувати у процесі опанування методиками навчання польської та української мов. З огляду на це можемо вказати на доцільність запровадження спецкурсів з методичних дисциплін, пов'язаних з інноваційними видами роботи майбутніх педагогів.

Отже, вивчення наукового питання переконує у необхідності врахування особливостей критичного мислення студентів, оскільки програмою з методики навчання польської та української мов передбачається використання активізувальних форм роботи (застосування в діяльності майбутнього педагога інтерактивного навчання, відповідних методів та прийомів тощо); виклад матеріалу пов'язаний із шкільними програмами з польської та української мов і на них спирається; студенти готові до діяльнісного підходу й охоче його сприймають. Звичайно, перспективним залишається розширення кола наукових питань, видів роботи, пов'язаних з активізацією критичного мислення, постійне оновлення співпраці з школами, регулярне виконання студентами інноваційних групових та індивідуальних завдань. У зв'язку з цим слід надати певні **рекомендації**: 1) під час викладання методик польської та української мов активно працювати над новими видами роботи з опорою на критичне мислення, залучити нові форми роботи до організації навчальної діяльності; 2) створювати завдання, що тісно пов'язані із шкільною програмою, активно залучати студентів до відвідування закладів загальної середньої освіти; 3) заохочувати здобувачів вищої освіти до співпраці з учнями, розробляти нові програми із залученням комп'ютеризації, активної діяльності учнів;

4) запровадити у вітчизняних університетах дисципліни, пов'язані з інтерактивними формами роботи, залученням критичного мислення та опорою на діяльнісний підхід до навчання, постійно підвищувати мовленнєвий рівень здобувачів вищої освіти.

Висновки і перспективи дослідження. У проведеному дослідженні для формування навичок критичного мислення враховувався ряд умінь та навичок: володіти інформацією та аналізувати її, висловлювати власну оцінку почутого та творчо підходити до власної мовленнєвої діяльності; уміння самостійно збирати, усвідомлювати, узагальнювати нову інформацію; виявляти творчі здібності, використовувати набуту інформацію під час власної методичної діяльності тощо. З методичного погляду критичне мислення як комплекс мисленнєвих операцій характеризується здатністю особистості аналізувати, зіставляти, систематизувати, оцінювати інформацію; бачити проблеми та вирішувати їх; висувати гіпотези, бачити альтернативи, перевіряти інформацію; свідомо робити вибір, обґрунтувавши його.

Сучасні підходи до навчання орієнтують на розвиток творчих здібностей здобувачів вищої освіти, активного підходу до навчання на основі креативності, інтерактивності, активної співпраці, застосування різних підходів до навчання.

Подальші **перспективи** у цьому напрямку вбачаємо в дослідженні методичних дисциплін на основі критичного аналізу, розробленні відповідних програм; слід звернути увагу на створення методичного забезпечення, залучення відеоматеріалів уроків, творчих майстерень тощо. Важливим є створення банку навчально-методичних матеріалів з покроковим аналізом інноваційних підходів до формування мовленнєвої діяльності студентів на основі критичного мислення під час опанування методиками навчання польської та української мов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриненко О. М. Технологія розвитку критичного мислення. *Методичний посібник*. Слов'янськ, 2023. 57 с.
2. Гулак А., Коробкіна Т. Розвиток критичного мислення у студентів: сучасні психолого-педагогічні виклики та рішення. *Матеріали конференції МЦНД (23.05. 2025; Вінниця, Україна)*. С. 597–599.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
4. Лукіяничук А.М. Розвиток критичного мислення учнів. *Методичні рекомендації*. Біла Церква : БНПО УМО, 2018. 73 с.
5. Пометун О.І., Ремех Т.О. Розвиток критичного мислення як завдання вчителя початкової школи. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО, № 1(38), 2020*. <https://bnd.gnedu.vn.ua/wp-content/uploads/2022/09/>
6. Починкова М., Бадер С. Критичне мислення: перепони на шляху розмірковування. *Актуальні*

питання гуманітарних наук. Вип. 79, том 2, 2024. С. 247–254.

7. Починкова М. М., Бадер С. О. Психолого-педагогічні та нейрофізіологічні засади критичного мислення особистості на різних вікових етапах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 73. С. 127–134.

8. Психологія мислення: підручник / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.

9. Ревуцька Світлана. Розвиток критичного мислення в процесі вдосконалення навичок продуктивних видів мовленнєвої діяльності. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Випуск 43, 2023. С. 102-114.

10. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_9_75#Text

11. Рубан А. Розвиток критичного мислення учнів. *Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах* : матеріали доповідей науково-практичної on-line конференції для студентів, аспірантів, викладачів, учителів шкіл, вихователів ЗДО, Харків, 10 листопада 2023 р. Харків, 2023. С. 70.

12. Терно С. О. Критичне мислення: стратегії та процедури. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2015, вип. 44, том 2. С. 179–183.

13. Benjamin S. Bloom. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives / Lorin W. Anderson, David R. Krathwohl. L.: Longman, 1st Edition, 2001. 243 p.

14. Nickname Z., Royafar A. Critical thinking skills of undergraduate students of educational sciences at Tehran universities. *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2019. Vol. 24, núm. Esp. 6. P. 54–63. URL: <https://www.redalyc.org/journal/279/27962177007/html>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025

Дата публікації: 24.09.2025